مرحوم پوهاند عبدالحی حبیبی ۲۰۱۷/۰۸/۱۲

د عوامو ادب

په درو ژبو: پښتو، عربي، انګليسي کي،

لومړی څېړنه به د عوامو پر ادب يعني وګړنی ژبوری وي، د ملت د بداوت دوره داسي ده لکه د کوچنيوالي وخت، په دې دوره کي يې ادب سپېڅلی او ساده وي، شعور او عاطفې ته يې نژدې وي.

هر څوني چې يو ملت د تمدن او حضارت په پوړو کي لوړ خېژي، فکر يې لوړ خېژي، فکر يې پخېږي او د دنيا له مظاهرو سره اتصال مومي او فکر پکښې کوي، هم له دغه جهته د دغه ملت په ادب کي د سليم فکر او ژور نظر اغېزې ليدلې کېږي او طبعاً د دوی ادب دوه رنګه مومي :

يوه ته راقي او لوړ ادب وايو، چې په خواصو اړه لري، بل عام ادب دئ چې د عوامو افکار څرګندوي.

هر څوني چې يو ملت لوړېږي، او عوام يې د خواصو په ډله ګډېږي نو د دوی عام ادب هم د خاص ادب پر خوا دروميِ، څو په پای کي دواړه سره يو سي.

په لوړ ادب هر کله علمي افکار ګډېږي، او ژبه يې هم خېرېږي، لهجه يې تهذيب او سموالی مومي، په هره پېړۍ کي آري او ستي لا ښه پسې ټينګېږي.

اما د عوامو ادب تل د روايت له پلوه خېرېږي، او تل په نوي توب او تحول لړېدو او ډېرېدو کي وي، هره ډله يې په خپل رنګ رنګوي او عصور يې سره اړوي را اړوي. دا ډول ادب تل بسيط عواطف او د انسان نفسي غرايز ښکاره کوي، د جمال او قوت او فضيلت خوا ته ميل لري.

هغه وخت چې عرب د مدنيت او حضارت لوړي درجې ته ورسېدل، نو دوی هم دوه ډوله ادب درلود:

هسك او راقي ادب: چې د دې ادب د تشکيل له پاره د دوی اشرافو له پخواني ادبه څخه مرسته وکړه او خپله ژبه يې په ښه ډول خوندي او د ثقافت او علومو برخي يې پکښې ګډي کړي، خو دا لوړ ادب په عربو کي په خواصو پوري اړه درلوده.

اما د عوامو ادب: هغه وخت پيدا سو، چې عرب په نورو اقوامو ګډ سول، او ژبه يې هم ارګجه سوه.

د انګليسي ژبې ادب هم دوې خواوي درلودې، هغه وخت چې دوی مدني او د ثقافت خاوندان سول، نو انګلوسکسوني ژبه په لاتيني ګډه سوه، علوم او اداب يې ځانته ومونډل، قواید يې مرتب او خوا و شا يې ټول شيان سم سول، او د يوه لوړ او مترقي ملت ژبه سوه.

اما په عربي او انګليسي کي د عوامو او خواصو د ادب انفصال، په دوه ښپل ډوله وسو، او کيفيت يې هم سره ښپل دئ: د عربو عامي ادب د فصيح او بليغ ادب له خرابوالي څخه پيدا سو، اما په انګليسي کي فصيح او کره ادب د عامي ادب له لوړتيا څخه وزېرېده.

نو ځکه دغه دوه ملتونه د ادب له پلوه دوه ډوله دي، د لوړ او کښته ادب اړيکي يې هم سره ښپل دي.

د عربو عامي ادب له خاص او فصيح ادبه ډېر ليرې دئ، اما انګليسي عامي ادب له لوړ ادبه سره ښه اتصال لري او اړيکي يې ډېر سره ټينګ او کلك دي. د لوړ ادب خاوندان تل عامي ادب ته په درنه سترګه ګوري، او فصيح ادب تل له عامي ادبه څخه ګټي اخلي، اساليب او صور يې تل غوره کوي، سندري او نغمې يې په ځان کي تحليل کوي او هم له دې لامله تل لوړ ادب له عامي ادبه څخه لويي لويي ګټي اخلي.

عامي ادب او فصيح ادب، که څه هم يو له بله د ژبې د سموالي او د تفکير او نظر له لامله توپير سره لري، ډولونه يې هم سره ښپل وي، خو بيا هم دا دواړه له يوې سرچينې څخه اوبه کېږي. چې هغه خو د انسان نفس دئ. لوړ ادب د تمدن او علم او د مترقي ټولنو په صفاتو ښکلی وي، خو عامي ادب هم د صدق او ساده ګۍ او د فطرت د نژدېوالي صفتونه لري، چې دغه شيان د هر فن مرجع ګڼل کېږي.

د لوړ ادب الفاظ تل پر معانيو باندي غالب وي، انځورونه يې تر جوهر قوي وي، او تل د فطرت لمني ته د رجوع او د راتللو احتياج لري، او له عامي ادب څخه استفاده کوي او ورته اړ هم وي.

په انګليسي کي عامي ادب تل اعتبار درلود، لويو ادباوو او نومورو ليکوالو به هم ځان اړ ورته ګانه، شکسپير، سپنسر، ملټون له عامي ادب څخه ډېر آثار غوره کړي او پخپلو ليکونو کي ځای ورکړی دئ. دوي له عامي ادب څخه خواږه الفاظ او تعابير راواخيستل او پخپلو لوړو ادبي او شعري آثارو يې ننه ايستل او هم له دې لامله د راقي ادب ستنه او بنياد عامي ادب سو.

ډېرو خلکو د وګړو سندري سره راغونډي کړې او دغه مجموعې يې د شعراوو په لاس ورکړې، چې دوی په خپلو اشعارو کي تل له هغو څخه اخيستنه کوله او د نظم په اسلوب کي به يې تل هغه عامي سندري تر سترګو لاندي وې، تر دې ځايه چې دغه وګړنۍ سندري د اتلسم قرن په ابتداء کي د رومانسي ادبي نهضت ستنې وې.

وروسته چې د مدنيت لاس د شعر ستوني ته ور ورسېده، د الفاظو قيود او تقاليدو يې لاسونه او پښې ټينګې ور وترلې، دلته بيا خلك ملتفت سول او د متکلفو نظمو څخه يې مخ وګرزاوه، بيرته يې خپلې ملي سندري راواخيستې، او ډېرو اديبانو له هغو څخه د ادب مرغلري پخپلو خوږو اشعارو کي راټولې کړې.

د منځنيو پېړيو (قرون وسطی) وګړنۍ سندري داسي وې چې مضامين يې سحري او طلسمي او ځينې هم خراقي وه، او ځينې د تاريخ او خراقته يوه ګډوله وه. خو سره د دغه هم ټولې سندري د فطرت له مينې څخه ډکې وې او د ښکلو مناظرو ستاينه يې کوله. نو له دې جهته اديبانو له هغو څخه ښه ښه مضامين اقتباس کړل.

د سکاټلينډ اديبان په دغه مرحله کي تر ټولو دمخه وه، دوی له خپل عامي ادب څخه ډېرې سندري راواخيستې، د شپنو او بزګرانو او سارانشينو څخه به يې د دوی ملي سندري راټولولې، د دوی کيسې او نکلونه به يې اروېدل، او د دې کار له پاره به يې تل سفرونه کول، الان رمزي، روبرټ برنز، والټر سکوټ هغه شعراء دي چې دوی خپل اشعار د فطرت په لمن کي وويل، د بزګرانو او شپنو په ډول يې سندري جوړې کړې.

روبرټ برنز پخپله هم يو فلاح سړی و، ده د فلاحت کارانو ژوندون پخپلو سندرو کي انځور کړ، اما والټر سکاټ

چې د يوې لوړې کورنۍ سردار و د منځنيو پيړيو د سردارانو د اسانو د سپارلى نغمې يې ژوندۍ کړې. ده له عاميانه ادب سره دوني مينه درلوده چې په ټول سکاټلينډ کې پسې وګرځېده او له الماني ژبې څخه يې دغسې سندرې ترجمه کړې او په دې ډول يې په ګرده اروپا کې شهرت وموند. په دغه ادبي فضا کې چې د فطرت له ږغه ډکه وه او د بساطت او رښتين شعور رڼاوې پر ځلېدې، وړې سورټ، کولر ډج، شيلي، کيټس غوندې شعراء پسې راغله، دوی هم له هغه ادبه ا لهام واخيست، چې د عوامو په سندرو خوندور سوی و، نو ځکه د دوی اشعار او آثار هم ډېر خواږه او خوندور سول.

وړې سورټ تر ټولو زيات د بساطت خوا ته ولاړی، او تل د سارانشينو او ساده خلکو سره ملګری و، د دوی الفاظ به يې کټ مټ پخپلو اشعارو کې راوړل، د ده "شعري سندري" نومی کتاب له دغسې نغمو څخه ډك دئ، چې د کولر ډج په ملګرې يې راټولې کړې او په يوه مقدمه کې د خپل نوي ادب مسلك شرح کړ، چې د دوی د شعر آري برخې پر ملي سندرو او کيسو باندې ولاړې دي.

دې عامي ادب پخپله وروسته يوه نوې لار ومونډله او هغه وخت چې په اجتماعي ژوندانه کې داخل سو نو يې د فصاحت خوا ته هم مخه کړه او د عوامو د ژوندانه او عقلياتو او افکارو ترجماني يې د دوی پخپله الفاظو او محاورو په تحليلي ډول وکړه او د دوی خطابي اساليب يې ټول ژوندي کړل.

د هارډي په رواياتو او نکلو کې دغه روح ښه ښکاري، او دا څرګندوې چې عامي ادب څنګه د فصيح ادب سره ملګرې وکړه، او په څه ډول دا دواړه سره نژدې سول؟

دا خو د انګليسي حال و اوس به راسو عربي ته:

د عربو په ژبه کې د ښاروالو عوامو ادب ته هيڅوا په درنه سترګه نه کتل، لفظاً او معناً هر چا ځان ځنې ژغوره. عامي او سوقي الفاظ ډېر بد ورته ښکاريدل.

لکه والټر سکوټ چې د بزګرانو او سارايانو الفاظ او محاورات کټ مټ غوره کول او هرې خوا ته به پسې ګرځېده، دغسې د عربو پوهان او ادباء هم تل په دښتو او بادیو کې ورك وه چې د ژبې فصيح کلام او اصيل اساليب له هغو څخه زده کړې، د اعرابو اقوالو تل په مناظره او انشاء کې پاخه سندونه وه، دوی سوقي او بازاري تصاوير او معاني او الفاظ کورټ نه خوښول، بشار مشهور شاعر يې په دې بيټو سخت وکاږه چې د يوې مېرمنې ستاينه يې په داسې ساده او بسيط ډول کړې وه:

ربـــــابه ربـــــــه الببت

تصب الخل في الزيت

لها عـــشر دجـــــاجات

وديك حسن الصوت

دوی به ويل: چې داسې يو عامي موضوع او عامي تعبير سوقي دئ او د "فصيح شعر" له پاره نه ښايي عربي شعر بايد دروند وي او د مشرانو په ذکر او ستاينه ډك وي، نه د بازارياتو؛ هلته بايد تل اتلان وستايل سي، او د قهرمانانو ږغږغه پکښې وي.

له دغه جهته نو عربي شاعر کورټ د خپل کلي خلك نه ستايي، او لکه انګليسي شاعر ګولډ مست چې پخپل کتاب "پاته کلی" کې په ډېر حرارت او مينه د خپل کلي خلك او د دوی هديرې ستايلي دي، عربي شاعر داسې نه کوي

ځکه چې د شعر له پاره سوقي او عامي موضوع نه خوښوي.
د عربو نومورې شاعران لکه ابو نواس، ابو تمام، کله کله د عوامو اقوال هم را اخلي، مګر دا ډېر نادر پېښېږي، ابن اثیر وایي: چې ابو تمام خپله یوه ښه قصیده تر دې مسرې پورې راورسوله "و احسن من نور یفتقه الصبا" خو دوهمه مسرې نه ورتله او پکښې ودرېده، یوه ورځ تېرېده سایل پر ږغ کړه : "من بیاض عطایاکم في سواد مطالبنا" ابوتمام له دغه عامي کلامه ژر ګټه واخیسته او خپل هغه بیت یې داسي بشپړ کړ: "بیاض العطا یا في سواد المطالب".
داسي مثالونه په عربي ادب کي ډېر لږ دي، عربو ادیبانو له عامي ادب څخه استفاده نه کوله، که څه هم عامي ادب ته عربي تر انګلیسي ډېره اړه وه، مګر عربو دغه کار د ژبې ورانی ګانه، هغه وخت چې مسعودي او ابن ندیم ځیني د عامي ادب کیسې لکه الف لیله او نوري ولیدلې نو دوی په سپکه ورته وکاته، او دغسي آثار یې د ادب په میدان کي نه منل، او نه یې د دغو لیکوالو کمال او مهارت ته تن ایښووه.
اما که د غور په سترګه ورته وګورو، د عربو وګړنی ادب تر فصیح ادب د موضوع او هم د فني ډولو له لامله ډېر بشپړ دئ، بلکي وګړنی ادب د شعور تعبیر په ښه ډول کوي او له هري خوا د ادب وظیفه په ښه توګه ادا کولای سي. حال دا چې فصیح ادب دا کار نه سي بشپړولای، د ټولو عربو مستقل ترجمان هم نه دئ. د عربي ذهن او عربي نفس شومه نه سو ورته ویلای او نه یې د عربو د ټولو افکارو نماینده ګڼلای سو، حال دا چې وګړنی ادب په دې لار کي تر لوړ ادب دمخه او موفق دئ.
نو د عربو وګړنی ادب چې په خیالي آثارو ډك او په ښو ښو کیسو ښکلی سوی دئ په اکثرو خواوو کي تر خاص ادب دمخه کېږي هم لا. ځکه چې اجتماعي کیسې ډېري په وګړني ادب کي سته او په خاص ادب کي هیڅ نه لیدلي کېږي او هغه خیال چې شعراوو غوره کړی دئ او بحتري ډېر پکښې استاد دئ "کاذب خیال" دئ نو که د خاص ادب خاوندانو له وګړني ادبه څخه کیسې اخیستي وای او له عامیت څخه یې د تهذیب خوا ته بېولی او په سم فکر یې ښکلی کړی وای نو به دوی خپل ادب ته ډېر کومك رسولی وای او هم به یې بشپړ کړی وای.
د عربو وګړنی ادب ډېر اوزان او قوافي داسي لري چې په فصیح ادب کي هغه نسته، او خواصو تشه قصیده غوره کړېده، او پر دې محدود ډګر سره ګرځي راګرځي، اما که فصیح ادب له عامي ادب څخه هغه ډول ډول اوزان او قوافي اخیستي وای، لمن به یې په پراخه سوې وای. خو ادباوو وګړني ادب ته په سپکه سترګه وکتل، او ټولي ښېګڼي یې پرېښووې، فصیح ادب تل د پخوانو آثارو پر لار ولاړ او ځان یې له هر راز تحوله وساته او عربو هم د فصیح ادب په نامه د عوامو د ژبې ښېګڼي پرېښووې او له دغه خنده کورټ نه واته. نو ځکه فصیح ادب په تقلیدي پېړي وتاړه سو، پر خپل قدیم وضعیت کلك پاته سو هیڅ تجدید له بلي خوا نه ورته راغی، یوې خوا ته وګړنی ادب وچ کلك پاته سو بلي خوا ته خاص ادب.
اما د اروپا وګړو د صلیبي جګړو څخه د عربو د عامي ادب ښېګڼي ولیدلې، د دوی ملي سندري او کیسې یې ټولي کړې او پخپلو ژبو یې ترجمه کړلې تر دې ځایه چې د اروپا په رومانسي ادبي مسلك کې لوی اثر کړی دئ. لنډې دا چې، د عربو وګړنی ادب تل د جامعې د خیال نماینده دئ له رشتیني شعوره ډك دئ او د خیال هغه نازکی لري چې په فصیح ادب کي نه لیدل کېږي، که خاص ادب له وګړني ادب سره ګډ سوی وای نو به یقیناً یو بشپړ ادب ځني جوړ سوی وای.

تر دې ځايه د عربي او انګليسي وګړني ادب څېړنه لنډه وسوه، اوس غواړم چې لږ څه د پښتو وګړني ادب ته هم کتنه وسي:

پښتو ژبه هم دوه ډوله ادب لري: يو خو شفاهي او وګړنی ادب دئ چې له پخوا څخه ځيني لنډی، سندري، بدلي، ناري د پښتنو په خولو کي لوېدلي او معنعني تر اوسه پورې را رسېدلي دي او يا يې اوس ملي شاعران جوړوي، او په ملت کي رواج دي.

دوهم ډول کتابي او ليك سوی ادب دئ چې دغه ادب کتې مټ لکه عربي خاص ادب غوندي جامد او تقليدي شی دئ او ادباوو له پخوا څخه پر يوه خاص حالت باندې په يوه مخصوصه جوله ساتلی دئ. که دې خبرې ته ځير سو چې:

ادب د ملت له روحه نماينده ګي کوي، نو په ټينګه ويلای سو چې زمونږ کتابي او ليکلی ادب دا کار نه سي کولای، او ډېر عناصر پکښې داخل دي چې له موږه پردي لا هم دي.

د پښتنو عواطف، احساسات، شعوري خواص، روحي کوايف، اجتماعي ښېګڼې ټول په شفاهي او وګړني ادب کي سته چې زمونږ پخواني ليکوال ادباء هم ډېر له دغه ادبه ليرې دي. د وګړني ادب تعابير مو سپېڅلي او ساده او بسيط او شعوري او رشتيني دي اما د کتاب او ليکلي ادب ژبه ببله ده، د ليك څښتنان تل د نورو عروض او اوزان پالي او تقليد يې کوي، مګر وګړني اديبان او ملي شاعران ځانته دنيا لري، شعر يې بېل رنګ لري، سوچه اوزان او مخصوص عروض لري، هغه معاني او تصاوير او افکار چې د دوی په اشعارو کي راځي هم هسي جولي لري چې کتې مټ د پښتنو له روحه زېرېدلي دي.

په دې ډول نو د پښتو وګړنی ادب په هره خوا کي هم د ملي او قومي لامله هم د سوچه توب او سپېڅلوالي له پلوه پر کتابي ادب غوره او غښتلی دئ.

تر اوسه چې څه سوي دي تېر سول، او ځکه چې د پښتو ادب د نوي تشکيل وخت لا اوس يا وروسته راتلونکی دئ، نو ښايي چې زمونږ شاعران او ليکوال تل د ژبې له وګړني ادبه څخه استفادې وکړي.

د پښتنو پخواني ادب ته چې ګورو، په هغه کي هم ډېره برخه داسي ده چې کتې مټ د وګړني ادب روح پکښې موندل کېږي، مثلاً دا تعبير:

"که سپيني سپيني، سپوږميه ! سپيني

سلام مي يوسه، د يار تر مېنې"

قح وګړنی تعبير دئ او د پښتو له خپله روحه سره هم سم دئ. په پټه خزانه کي د اسماعيل سرېنې يوه سندره ده، چې خرښبون ته داسي خطاب کوي:

"که وروره، وروره ! خرښبون وروره!"

يا په بل ځای کي د ملکيار شعر دئ:

"که روده، روده ! د ترنك روده!"

دغسي د پښتنو په يوه ملي کيسه کي داسي ناره سته:

"که پاخه دي، د کلابست انګور پاخه دي"

دا ډول تعابير زمونږ قح او سوچه ملي تعابير دي، داسي ښکاري، چې پخوانو اديبانو له وګړنی ژبوری سره پخه

علاقه درلوده، مګر وروسته چې مقلدين شعراء راغله، دوی ته دي خدای بخښنه وکړي، د ادب رنګ يې واړاوه، خو بيا هم ځيني اساتيد لکه رحمان، خوشحال، پيرمحمد سته، چې د دوی کلام د وګړني ادب له مثاله رنا اخلي، هغه سلاست او بساطت او د شعور صدق چې په وګړني ادب کي سته، د دوی په کتابي اشعارو کي هم ليدل کېږي، او يو مهم علت چې دوی يې په ادبي دنيا کي بريالي کړي دي، هم دغه دئ:

که رحمان په عاشقی مـــلامت کېږم

ما په سترګو قبول کړی دا پېغور دئ

دا تعبير سوچه ملي دئ، پېغور پر سترګو منل هم د وګړني ادب څخه يو ښکلی تعبير دئ.

پښتانه پخپله ژبه هسي خواږه اصطلاحات او مخصوص اوزان او بحور لري چې که د ادب په ارته اورشو کي ګډ سي، د اديب له پاره به ډېر غنيمت وي. دغسي زمور ملي کيسې او نکلونه هسي خواږه او د واقعيت په ښېګڼو ښکلي دي، چې ادباء ډېري استفادې ځني کولای سي.

نو لکه وګړنی ادب چې پخوا شعراوو ته يوه رڼه ډېوه وه، دغسي هم بويه چې اوس په درنه سترګه ورته وګورو، او تل ادبي ګټې ځني واخلو.

کابل مجله، ۱۳۲۳ ش کال، ٦ ګڼه، ۱-٥ مخونه.

ختم